

O‘zbekiston Respublikasi jinoyat qonunchiligida qonuniy prinsipining mazmun-mohiyati

Toshkent viloyati ma’muriy sudining

Sudyasi

S.B.Suvanov

Annotatsiya:

Mazkur maqolada qonun ustuvorligi, qonun ustuvorligi nima uchun muhim ekanligi, qonuniylik prinsipi, qonuniylikni ta’minlashda Konstitutsiyaning o‘rni, sud hokimiyatining mustaqilligini ta’minlash, odil sudlovni demokratlashtirish, sudlarning mustaqilligi, qonun ustuvorligi va sud huquq tizimini ta’minlash maqsadida amalga oshirilayotgan va rejalashtirilgan islohotlar, oliy davlat organlari tomonidan chiqarilgan qonun, qaror hamda farmoyishlar haqida batafsil ma’lumot beriladi.

Kalit so‘zlar: davlat, qonun ustuvorligi, huquq sohasi, huquq va majburiyatlar, qonuniylik prinsipi.

Mamlakatimizda ko‘plab sohalarda katta islohotlar amalga oshirilib kelinmoqda. Bu kabi o‘zgarishlar va islohotlardan ko‘zlangan maqsad kuchli fuqarolik jamiyatini, huquqiy demokratik davlatni shakllantirish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta’minlash, ularning qonuniy manfaatlarini himoya qilish, shuningdek, shaxslarning mavjud qonun qoidalarga rioya qilishlarining rag‘batlantiruvchi mezonini yaratishga qaratishdan iborat bo‘lib, buning uchun eng avvalo qonun ustuvorligini ta’minlash lozim.

Qonuniylik bevosita O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasidan kelib chiquvchi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda qonunlariga rioya etilishi zarurligini mustahkamlovchi prinsip hisoblanadi.

Qonuniylik huquq sohalari orasidan ayniqsa jinoyat-huquqiy tartibga solishning barcha sohaslarida huquqiy tartibotni barqarorlashtirish va mustahkamlashning asosiy omillaridan biri sifatida katta ahamiyat kasb etadi. Bunda qonuniylik prinsipining amal qilishi tashqi omillar, chunonchi: iqtisodiy, siyosiy va

boshqa omillarga emas, balki huquqiy tizim va qonunchilik tizimining sifat omillariga ham bog‘liq hisoblanadi.

Qonuniylik prinsipi avvalo, davlatning huquqiy davlat ekanligini ko‘rsatadigan belgilardan biri hisoblanadi. Zero, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining muqaddimmasida “insonparvar demokratik huquqiy davlat barpo etish” O‘zbekiston xalqining maqsadi sifatida belgilangan¹.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 28-moddasida “Jinoyat sodir etganlikda ayblanayotgan shaxs uning aybi qonunda nazarda tutilgan tartibda oshkora sud muhokamasi yo‘li bilan isbotlanmaguncha va sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi bilan aniqlanmaguncha aybsiz deb hisoblanadi. Ayblanuvchiga o‘zini himoya qilish uchun barcha imkoniyatlar ta‘minlanadi” deb aks ettirilgan. Demak, jinoyat huquqining qonuniylik prinsipi eng avvalo Konstitutsiyaviy prinsip hisoblanadi va jinoyat huquqida shundayligicha qabul qilingan.

Jinoyat kodeksining 4-moddasida qonuniylik prinsipi quyidagicha ifodalangan:

“Sodir etilgan qilmishning jinoiyligi, jazoga sazovorligi va boshqa huquqiy oqibatlari faqat Jinoyat kodeksi bilan belgilanadi.

Hech kim sudning hukmi bo‘lmay turib jinoyat sodir qilishda aybli deb topilishi va qonunga xilof ravishda jazoga tortilishi mumkin emas. Jinoyat sodir etishda aybdor deb topilgan shaxs qonunda belgilangan huquqlardan foydalanadi va majburiyatlarni bajaradi”.

Darhaqiqat, ushbu prinsip O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 15 va 16-moddalarida belgilangan Konstitutsiya va qonunlarning so‘zsiz ustunligi tan olinishi, davlat, uning organlari, mansabdor shaxlar, jamoat birlashmalari, fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish ko‘rishi, birorota ham qonun yoki boshqa normativ-huquqiy hujjatlar Konstitutsiya normalari va qoidalariga zid kelishi mumkin emasligi haqidagi normalar talablaridan kelib chiqadi.

Qonuniylik prinsipining eng muhim ahamiyati inson huquqlarini himoya qilish va qilmishlarni o‘zboshimchalik bilan kvalifikatsiya qilishning oldini olishda namoyon bo‘ladi. Jamiyat rivojlanishi tufayli kelib chiqadigan yangi jinoyat turlariga qarshi kurashishni esa, jinoyat qonuniga tegishli o‘zgartirish va qo‘shimchalarni kiritish orqali amalga oshirish mumkin.

¹ O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. <https://lex.uz/docs/20596>

Qonuniylik prinsipi o‘z mohiyatiga ko‘ra davlatning shaxsni, uning qonuniy huquq va manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan. Bunda birinchidan, jinoyat sodir qilgan shaxsning huquqlari qonuniy sud hukmisiz javobgarlikka tortilmasligi kafolatlanishi orqali himoya qilinsa, ikkinchidan, jinoyat sodir qilmagan shaxslarning huquqlari ularni qonunga xilof ravishda javobgarlikka tortishning taqiqlanishi orqali himoya qilinadi.

Shu bilan birgalikda, qilmish uchun belgilangan jazo ham qonunda belgilanishi qonuniylik prinsipi hisoblanadi. Ammo ayrim davlatlar jinoyat qonunchiligida jinoyat uchun jazo turi belgilanib, uning miqdori qonunda ko‘rsatilmagan holatlarni ham ko‘rishimiz mumkin, masalan Shveysariya JKning bir qancha moddalarida faqat jinoiy jazo turi belgilangan, jumladan 287-moddada mansabdor shaxsning vakolatini suiiste‘mol qilishi qamoq jazosi yoki jarima bilan jazolanadi², deb ko‘rsatilgan. Albatta bu yerda, qamoq jazosi yoki jarimaning eng kam va eng ko‘p miqdori belgilangan. Umumiy qism normalaridan kelib chiqib, sudya shu chegarada jazo tayinlashi mumkinligini qayd etish mumkin. Ammo, Shveysariya JKning 48-moddasida agar shaxs g‘araz maqsadlarda harakat qilgan bo‘lsa, sudya maksimal jarima miqdori bilan cheklanib qolmaslik huquqiga egaligi belgilangan.

Jinoyat huquqida qonuniylik prinsipi quyidagi belgilarda o‘z ifodasini topgan:

- a) qilmishning jinoiyliigi, ya’ni ijtimoiy xavfliligi faqat Jinoyat kodeksi bilan aniqlanishi;
- b) jinoyat sodir etishda aybdor deb topilgan shaxslarga jazo va boshqa huquqiy oqibatlar faqat Jinoyat kodeksi bilan belgilanishi;
- v) Jinoyat kodeksining jinoyat huquqi uchun yagona manba ekanligi;
- g) shaxsning jinoyatni sodir etishdagi aybliligi yoki unga qo‘yilgan aybda aybsizligini faqat sud tomonidan aniqlanishi;
- d) jazo va boshqa huquqiy ta’sir choralarning faqat sud tomonidan qo‘llanishi;
- y) jinoyatni sodir etishda aybdor deb hisoblangan shaxsni huquqiy holati faqat qonun bilan belgilanishi;

² Σημειωσαριψανινγ θινοψατ κοδεκσι. <http://λαολιβραρη.ρη/ιζδανιε49984.ητιμλ>

j) barcha huquqni amalda qo‘llaydigan idoralarning jinoyat qonunining mazmunini o‘z vakolatlari doirasida va Jinoyat kodeksida ko‘rsatilgan aniq matnga muvofiq sharhlash majburlar, degan qoidalardan iborat.

Xulosa qilib aytganda, qonunchilik prinsipi jinoyat sodir qilishda ayblanayotgan, javobgarlikka tortilayotgan shaxsni jinoiy javobgarlikka tortish va unga nisbatan jazo qo‘llash faqat jinoyat qonuni doirasida va unga muvofiq ravishda amalga oshiriladi. Shuningdek, jinoyat sodir qilishda ayblanayotgan shaxsni javobgarlik va jazodan ozod qilish yoki boshqa huquqiy ta’sir choralari qo‘llash faqat jinoyat qonuni bilan hal qilinadi. Qonunchilik prinsipi barcha jinoyat-huquqiy normalarga bir xilda tegishlidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi –Toshkent: O‘zbekiston, 2023. – 76 b.
2. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 3/22/794/0939-son. <https://lex.uz/docs/111453>
3. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 26.03.2020 y., 03/20/613/0362-son, 15.05.2020 y., 03/20/617/0585-son. (211, 289-moddalar).
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «2022 – 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida»gi 2022 yil 28 yanvardagi PF–60-son Farmoni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 29.01.2022 y., 06/22/60/0082-son, 18.03.2022 y., 06/22/89/0227-son, 21.04.2022 y., 06/22/113/0330-son. <https://lex.uz/docs/5841063>
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022 – 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi farmoni. <https://lex.uz/docs/5841063>
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–3723-sonli qarori. <https://lex.uz/docs/3735818>
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori. <https://lex.uz/docs/3735818>
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 2 martdagi “2017 — 2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasini «Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili»da amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida”gi PF–5953-son Farmoni. <https://lex.uz/docs/4751561>